

ЈЕЛЕНА ЈУРЈЕВНА ГУСКОВА (Елена Юрьевна Гуськова)

(1949)

ТАМАРА ЗАМЈАТИНА

„Ако не ја, ко?”

Јелена Јурјевна Гускова

Јелена Јурјевна Гускова (Елена Юрьевна Гуськова) рођена је 23. септембра 1949. у Москви. Године 1972. завршила је Историјски факултет Московског државног универзитета Ломоносов (МГУ), дипломиравши на Катедри за историју јужних и западних Славена. Магистарску тезу из историје Србије XIX века одбранила је 1980, а 1990. године и докторску дисертацију на тему друштвено-политичких организација у систему самоуправљања СФРЈ. Од 1972. до маја 2002. године радила је у Институту научне информације друштвених наука Руске академије наука (РАН). Након тога, од 2002. до 2019. године била је руководица Центра за изучавање савремене балканске кризе у Институту за славистику РАН, а затим научни сарадник у истом институту. У новембру 2006. године изабрана је за иностраног члана Одељења историјских наука Српске академије наука и уметности (САНУ). Године 2009. и 2017. бирана је за сенатора Републике Српске. У децембру 2015. изабрана је за иностраног члана Академије наука и умјетности Републике Српске.

Јелена Гускова је један од значајних познавалаца историјских и политичких прилика како у бившој Југославији тако и у савременом добу. Боравила је на подручју Републике Српске и српској крајини у Хрватској, у Загребу, Србији (посебно на Косову и Метохији), Црној Гори и Македонији. Била је саговорник већине најважнијих државних и војних личности на ратом захваћеном поднебљу и саветник руских дипломатских представника задужених за Балкан. Године 1994. у Уједињеним нацијама је изабрана за

саветника Јасушија Акашија. У Хашком трибуналу је била сведок одбране оптужених српских званичника.

Објавила је преко 700 научних радова, укључујући 18 књига, међу којима треба издвојити следеће: *Историја југословенске кризе (1990–2000)*, 1–2, Београд, 2000; *Балкански ђуџеви и сумануто бесџуђе: мишљење руског историчара*, Београд, 2013; *Свољна ђолиџика Русије у ђодинама југословенске кризе 1985–1995*, Нови Сад, 2021; *Косово и Меџохија: раџи и услови мира*, Косовска Митровица, 2014. Истовремено, Јелена Гускова је била одговорни уредник 35 књига и зборника радова о историји Југославије и приређивач 14 зборника докумената о питањима која се тичу балканске кризе. Посебно треба истаћи њен уреднички рад и уводне чланке у четвротомном зборнику докумената Албански факџор у развоју кризе на џериџијорији бивше Југославије, објављиван у Москви од 2006. до 2011. године.

Јелена Гускова је од 1990. до краја 2022. године учествовала на 180 међународних научних конференција, 111 руских конференција и округлих столова; одржала је преко 190 предавања, гостовала у 480 емисија на радију и 356 на телевизији, са коментарима сарађивала у 462 штампана издања, била сарадник више информативних агенција и стручни консултант приликом израде 14 телевизијских филмова о Југославији.

Добитник је и носилац важних признања и одликовања. Руска академија наука јој је два пута доделила звање „Истакнути научник Русије“. Године 1997. у Републици Српској одликована је Орденом Његоша II степена, а у Русији Медаљом „У част 850-годишњице Москве“. Награду „Имперска култура – Едуард Володин“ Савеза писаца Русије добила је 2010. године, у номинацији „Словенско братство“, за „храброст, истрајност и верност у служби јединства православних народа“. Четири године потом, октобра 2014, у номинацији „Историја словенских народа“, примила је награду „Златни витез“ за књигу о 1999-ој години. Уз то, 2012. награђена је јубиларном медаљом „20 година учешћа МВД Русије у мировним операцијама УН“ и почасном медаљом Славјанског фонда Русије „за велики допринос очувању и развоју славјанске културне баштине“ (2015). Године 2023. награђена је Златном медаљом АНУРС.

Јелена Гускова је члан више комисија, уређивачких одбора и редакција: Међународне комисије стручњака за откривање истине о Јасеновцу, Руско-српске комисије историчара РАН, Међународног консултативног научног комитета Института за међународну политику и привреду из Београда, Друштвене палате савезне државе Русије и Белорусије, Међународног комитета Свемирног Руског народног сабора, Управног одбора руског Балканског центра у Београду, редакције *Војно-историјског часописа* из Београда, редакције часописа *Токови историје*, који издаје Институт за новију историју Србије, редакције часописа *Социолошки преглед*, редакције *Српског историјског часописа*, који у Бањој Луци издаје Удружење историчара Републике Српске „Милорад Екмечић“, редакције часописа *Обозреватељ* из Москве.

Јелена Гускова има две ћерке, а са супругом Александром, преминулим 2021, била је у браку 50 година.

ПОРЕКЛО, ДЕТИЊСТВО И СТУДИЈЕ

„Одрасла сам у породици војника који је прошао Отаџбински рат 1941–1945. године”, истиче Јелена Гускова. „Мој отац Јуриј И. Дерјабин добио је највише признање у земљи – звање Хероја Совјетског Савеза са само 19 година. И цело своје детињство провела сам у војним гарнизонима.”

Према њеним речима, у послератним годинама било је мало играчака, али много књига, веома мало филмова и позоришта, али много пријатеља, друштвених активности и стваралаштва.

„Родитељи се нису посебно бавили мојим васпитањем”, сећа се. „Радовали су се животу у миру након што су преживели страхоте рата, били су млади и весели. Али за помоћ сам се увек обраћала оцу. Он ми је увек помагао када сам имала потешкоће са задацима, са физиком или хемијом. Тата је завршио војну академију, а моја мама, Љуба Петровна, имала је диплому Правног факултета, тако да се ја уопште нисам двоумила да ли да уписујем факултет. Увек сам била одличан ученик, добро су ми ишле друштвене науке, али и математика. Школа у војном градићу је пружала нешто што деца у великим градовима нису имала: знали смо да се лепо дружимо, били смо активни, дисциплиновани и доследни у постизању циљева. Занимљив је податак да од два завршна разреда наше школе само двоје није уписало факултет. Готово сви су стекли високо образовање. И мали број њих је ишао на припремне часове пред упис. Имали смо тако добре професоре.

У моје време је било срамота да се не чита. Као и да се не иде у позориште, у музеје, на изложбе. Када сам ишла у средњу школу, живели смо неких 25 километара од Москве па смо са друштвом убрзо почели сами да одлазимо у престоницу и да се са великим заносом 'културно уздижемо'. Знали смо све московске музеје, пратили изложбе, ишли на екскурзије. Мени је омиљен био Музеј револуције у Улици Горког: здање московског Енглеског клуба из XVIII века је оставило на мене посебан утисак.

У 10. разреду сам се двоумила између Историјског и Правног факултета. Победила је историја. Медаља коју сам добила у школи ми је помогла око уписа: полагала сам само један испит, историју.

Студије на Московском државном универзитету Ломоносов су за мене биле незабораван период спознаје, разних открића, самосталности и одговорности. Чинило ми се да не знам ништа, па сам врло вредно учила, полагала све испите, бавила се друштвеним радом – водила сам са другом историјску секцију у једној од московских школа. После друге године требало је изабрати ужу специјализацију. Изабрала сам Катедру историје Јужних и Западних Словена, где су бирали само најбоље студенте. Имала сам довољно поена да будем примљена на катедру, али коју земљу да изаберем од четири словенске? 'Смернице' сам добила 'од горе', или боље речено, добро сам прочитала 'знакове поред пута'. Направила сам правилан избор – Југославија. Управо је ова земља постала моја судбина. Моји профе-

сори, а пре свега проф. Виктор Карасјов, тежили су да од мене створе стручњака за историју Србије у XIX веку. Мој дипломски рад је био везан за Први српски устанак, а магистарска теза за уставобранитеље.

Врло је важна могућност да се у пракси упозна земља која се проучава. Група студената Историјског факултета је у септембру 1970. била целих месец дана у Југославији. Пропутовали смо скоро све републике, упознали смо се са традицијом, културом, посетили архиве и библиотеке; имали смо прилику да први пут у пракси испробамо своје знање језика. И, бескрајно смо се заљубили у Југославију.

После полупразних полица у московским продавницама у оно време невероватно ми је изгледао толики број посластичарница у Београду. Са пријатељицом сам обилазила посластичарнице у Маршала Тита, једној од главних улица, прескачући ручак и вечеру. Чак су нам тада заменили и по 10 совјетских рубаља. Али, још веће изненађење за нас је био сусрет са случајним пролазником, који је, након што је чуо руски језик, узвикнуо: 'Боже, па ви сте из Москве, ви сте Русиње! Како могу да изразим своју љубав према Русији?' И, пружио је нама, изненађеним студенткињама, огромну кесу јабука.

Чини ми се да се, уз ретке изузетке, Руси обично заљубе у Србију на први поглед. Вероватно да је то зато што су људи у овој земљи највеће патриоте на свету. Уистину, за ову земљу је везана једна необјашњива појава – Русе који дођу у Србију увек обузме осећање припадности и повезаности са оним што се овде дешава, осећање сродности душе и узајамног разумевања. Сличност језика пружа радост и лакоћу у споразумевању. Срби имају сјајан смисао за хумор, воле да угосте своје пријатеље, отворени су и гостољубиви. Ми, студенткиње историје МГУ, биле смо младе и зелене, али смо виделе у људима најдубљу љубав према својој домовини. Моји постдипломци који дођу у Србију доживе исто незаборавно искуство да буду дирнути у срце."

ПОСЛЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ – ЈУГОСЛАВИЈА

„У Београд сам поново стигла 1985", продужава сећање Јелена Гускова, „на четири месеца да бих припремала докторску дисертацију о друштвено-политичким организацијама у условима самоуправљања. Упознала сам тада многе научнике са којима се дружим до данас; пружали су ми несебичну помоћ, подршку и подстицај. Од 1990. пак путовала сам у 'моју' земљу непрестано. Мислим да добро познајемо једни друге, имамо узајамно поштовање и одржавамо наше односе на високом научном нивоу.

Посебну љубав осећам према гостопримљивом Београду. Као и свака престоница, овај град позива стручњаке у своје библиотеке, архиве, музеје, а туристе – у галерије, позоришта и концертне дворане, на излете по рекама, Дунаву и Сави, по средњовековној тврђави Калемегдан, у цркве и храмове. Међутим, град има још једну особеност – осећај вечног празника радним данима, викендом и по било

каким временским приликама. Можда је то зато што су баште и кафефићи увек пуни или због осмеха на лицима пролазника, а можда и због блиставог сунца и радосних очију.

Главна покретачка снага у мом раду је била љубав према земљи коју проучавам и увереност у то да сам одабрала прави пут. Почетком деведесетих постојала је и жеља да се помогне људима у невољи. У то време сам већ одбранила докторску дисертацију везану за новију историју и желела да применим своја знања. Године 1994. позвали су ме из УН да као експерт за Балкан одем у Загреб, у штаб мировних снага. Тамо сам имала могућност да својим очима видим размере трагедије, неправде и пристрасности међународних организација, политику са двоструким стандардима. Ужасавала ме је беспомоћност у условима огромних могућности. Управо тада сам схватила коме треба помагати. Само је српски народ остао без помоћи и подршке у тим трагичним годинама. Чак ни Русија није помагала. Знала сам шта треба да радим: да прикупљам документа и да пишем, да бележим истину о догађајима које сам видела и које знам како бих оставила историјске анализе будућим поколењима историчара. Тако је настала прва обимнија књига везана за историју кризе – *Историја југословенске кризе (1990–2000)*, у два тома, која је штампана прво у Београду 2000. године.”

Јелена Гускова
у Српској академији наука
и уметности, прив. вл.

ТРЕНУТАК ИСТИНЕ¹

„Данас се у руској политици, у медијима и у друштву створио консензус о томе да НАТО агресија против СР Југославије представља Рубикон у односима између Русије и Запада”, истиче Јелена Гускова. „Међутим, 1999. године такав консензус се није могао ни назрети. У Кремљу, у Министарству иностраних послова, у Министарству одбране, на руским федералним ТВ каналима постојале су најмање три супротстављене стране које су прелазиле из једног политичког табора у други.”

Јелена Гускова, међутим, никад није припадала категорији „прелетача”. Одлучно, доследно и принципијелно је тврдила и доказивала да је Запад, распарчавајући Југославију, играо на Балкану унапред обележеним картама. Супротно томе, она је бранила и сада брани право српског народа да води самосталну унутрашњу и спољну политику.

Председнику Руске Федерације Борису Јељцину су крајем деведесетих година руке биле везане због дуга према Међународном монетарном фонду (ММФ), те није смео да снажно осуди започету ваздушну офанзиву НАТО-а против СР Југославије. Руски премијер Јевгениј Примаков је 24. марта 1999. године, приликом одласка у посету Вашингтону, у знак протеста против започетог бомбардовања Београда окренуо владин авион изнад Атлантика, али је и то представљало само једну епизоду у новијој историји. Две недеље касније, на захтев Јељцина, поднео је оставку. Десант припадника руских оружаних снага у Приштини пред крај бомбардовања такође је имао симболичан ефекат, јер није донео суштинску корист. У оно време, утицајни руски федерални канал НТВ отворено је подржавао 'побуњенике' који су се за независност Косова борили против 'тиранина Слободана Милошевића'. Штавише, следили су га и други 'независни' медији који су настојали да руско јавно мњење усмере против српског народа. Само мањи део грађана Русије, превасходно изван број посланика Државне думе, припадника војске, научника и новинара, није попустио упркос геополитичким приликама, одрекао се својих уверења о правди у свету и издао Србију. Међу њима је била и Јелена Гускова.

Прегледавши радну верзију овог текста, упитала ме је зашто сам га отпочела баш од 1999. године и НАТО агресије. По мом мишљењу, то је био „тренутак истине”, који је открио како праве пријатеље српског народа, тако оне политичке интриганте који су каријеру градили на туђој патњи и прљавим методама прекрајали карту Европе у корист светских моћника.

Јелена Гускова је у књизи НАТО агресија против Југославије 1999. године и мировни процес (2013) показала наличје политике западних лидера који су покренули бомбардовање државе. Штитећи наводно права косовских Албанаца, између осталог су настојали да бивше југословенске републике, пре свега Србију и Црну Гору, удаље од руског утицаја и на Балкану створе нове НАТО сателите. Изложивши методе које је применила у истраживању ове теме, Јелена Гускова је истакла: „Прочитала сам

¹ Аутор чланка, Тамара Замјатина, познати новинар и заслужни културни радник Руске Федерације, овим текстом започиње своје излагање. Били смо слободни да га ставимо после сећања Јелене Гускове на детињство, младост и избор професије. Разлог је потреба да се структура чланка, колико год је то могуће, прилагоди захтевима Едиције (Ур.).

сведочанства Била Клинтона, бившег америчког државног секретара Мадлен Олбрајт, генералног секретара НАТО-а Хавијера Солане и специјалног изасланика руског председника Виктора Черномирдина, која су објављена након тих догађаја, анализирали их, наишла на недоследности и извела своје закључке.” На основу тога поступила је као прави научник, од кога се очекује да ширу јавност упознаје са истином о збивањима које проучава, објављује своја истраживања, држи предавања, излаже на научним конференцијама, гостује у телевизијским дебатама и оглашава се у штампи. Јелена Гускова је управо на том пољу изузетно активна.

НИЈЕ СВАКА КЊИГА ИСТА

Писати о великом научнику пре свега значи говорити о његовом доприносу науци. Имала сам, на пример, прилику да присуствујем промоцији монографије Јелене Гускове *Историја југословенске кризе (1990–2000)*, одржаној у Руској академији наука. Сала Председништва РАН била је препуна, а међу присутнима су се налазили посланици Државне думе, колеге научници и високи војни званичници. Већ је и обим књиге од око 700 страна, на којој је Јелена Гускова радила пет година, изазивао поштовање према аутору.

Владимир Волков, тадашњи директор Института за славистику РАН, рекао је том приликом да у светској историографији о Балкану не постоји научни рад који је раван монографији Јелене Гускове, будући да представља „најобимније истраживање на дату тему”. Према његовим речима, књига је драгоцене не зато што ју је написао кабинетски научник, него особа која је искуство и знање често стицала „под мецима и експлозијама”, налазећи се у центру збивања ове „вруће тачке” на планети.

Са своје стране, Јелена Гускова је истицала да су многи документи везани за југословенску кризу и даље „тајна са седам печата”, због чега је њихов недостатак понекад морала да надокнађује сведочанствима очевидаца тих трагичних догађаја на Балкану у последњој деценији XX века.

Генерал-пуковник Леонид Ивашов, до јула 2001. године начелник Главне управе за војну сарадњу Министарства одбране РФ, нагласио је пак да је Јелена Гускова током југословенске кризе била саветник највишег војног руководства у Русији, те да је њена анализа догађаја помогла у формирању ставова руског војног врха. Њену књигу је назвао „политичким водичем кроз Балкан”, додавши да је то „врло озбиљан уџбеник за озбиљне научнике”, својеврсно упозорење цивилизованом свету на опасност од „кокетирања” са терористичким организацијама.

Константин Никифоров, данашњи директор Института за славистику РАН, рецензент књиге, рекао је да је овај научни рад заиста фундаментално истраживање, јединствено у историји балканистике.

У четворотомном зборнику докумената *Албански фактор у развоју кризе на територији бивше Југославије* сваки је започет предговором одговорног уредника целокупног издања Јелене Гускове, једног од водећих стручњака у Русији за ту проблематику. Сами по себи, они представљају заправо засебне чланке, написала је у рецензији на зборник Зоја Клименко, магистар политичких наука из Института за социологију РАН, док за-

кључци које је Јелена Гускова извела о косовској кризи представљају „лекцију” за сваку независну државу, па и за Русију.

Научни радови Јелене Гускове изазивају широк одјек и у Србији. Лист Глас је, на пример, пишући о књизи Балкански њушеви и сумануто бесјеће истакао:

„Добили смо повод да честитамо угледном руском балканологу, руководиоцу Центра за проучавање савремене балканске кризе Института славистике РАН Јелени Гусковој излазак новог научног рада [...] Уз брижљив одабир материјала за објављивање је добијено 700 страница. Желимо јој нове стваралачке успехе!”

Радио Глас Русије је на свом сајту на српском језику објавио извештај са промоције књиге Јелене Гускове *Косово и Мејхохија – рат и услови мира*. Судећи по препуној великој сали Руског дома у Београду, написано је у њему, „очигледно је да тема агресије западних земаља и хронологија тадашњих догађаја, као и разни војно-дипломатски детаљи из тог времена – и данас побуђују несмањену пажњу јавности, и то поготово оног дела коме је стало до очувања истине о правим узроцима НАТО бомбардовања Србије из 1999. године”. Генерал Радован Радиновић је у осврту на ту књигу констатовао да је Запад свесрдно подржавао албански фактор, те да је агресија била мотивисана искључиво геополитичким разлозима, јер је требало „рашчистити простор за ширење на Исток”. Публициста Љиљана Булатовић је са своје тачке гледишта нагласила да Јелена Гускова има велики утицај на формирање свести руске елите када је реч о политичким збивањима на Балкану. Обраћајући се присутнима, сама ауторка је поручила да су српска и руска прошлост, садашњост и будућност заједничке, закључивши своје излагање оценом да је управо Србија помогла „успававом руском медведу да постане свестан потребе пружања отпора”.

Јелена Гускова је књигу *Југословенска криза и Русија: Документи, факти, коментари* (1991–1995) најпре објавила у Москви, на руском језику, а на српски ју је потом превео Институт за међународну политику и привреду из Београда. „Једино питање са којим су ме у Србији дочекивали оних ратних година”, казала је тада, „било је: шта је то мајка Русија нама Србима учинила? Ја сам овом књигом одговорила свим расположивим документима и показала шта је радила и мислила наша влада, шта парламент, а шта народ.”

Неколико година доцније, 2021, на основу ове и нове архивске грађе појавила се њена нова монографија: *Својна историја Русије у годинама југословенске кризе 1985–1995*.

Као врсни познавалац југословенских и балканских питања, Јелена Гускова је октобра 1994. године позвана од стране Уједињених нација да код Јасушија Акашија буде научни експерт за Балкан. У том својству, од априла до октобра 1994. године била је заменик руководиоца аналитичког тима међународних стручњака, са седиштем у Загребу. Ову могућност је искористила да прикупи драгоцену историјску грађу, пронађену у Книну, Сарајеву и Вуковару, када је мало ко могло да прође овим градовима.

Као експерт нашла се и пред изазовом да у Међународном трибуналу за бившу Југославију учествује у судском процесу вођеном против српског генерала Станислава Галића.

Крајем фебруара 2013. године са групом посланика Државне думе Руске Федерације имала је прилику да поново буде у Хашком трибуналу и састане се са генералом Ратком Младићем. Чланови руског Комитета за подршку генералу Ратку Младићу, у коме је била заменик председника, четири пута су тим поводом путовали у Хаг. Као резултат разговора са генералом Младићем, написала је две књиге, *Генерал Младич: Последнее сражение* (Москва, 2018) и *Ратко Младич. Я признаю только суд своего народа* (Спб, 2019).

Академик Јелена Гускова је свој животни кредо изразила и у стиховима.

ЕСЛИ СЕРДЦЕ ТВОЁ ЗАДРЕМАЛО

Если сердце твоё задремало,
если отдыха просит оно,
Вспомни сербских детишек из Косова,
молча взгляни в окно,
Вспомни церкви, разрушены поганью,
храмы с поникшими главами,
Вспомни Грачаницу, Велику-Хочу,
молитвы хрипылыми голосами.
Вспомни песню-моление «Видовдан»,
что голосом Иваны слышишь,
«Пркосну песню» как заклинание чести,
которой внимая, не дышишь.
Вспомни слёзы свои и слёзы чужие,
взрослые, детские, главы седые,
Распятую веру, иконы поруганные,
останки сербских гробниц святые.
И нет тебе мира, нет счастья, покоя,
душевного рая, ведь столько горя,
Ты снова «в седле», с авторучкой, бумагой,
И нет у пути окончания и края.
Дороги, дороги, балканские тропы,
Архивы, работа, научные встречи,
Вопросы, ответы, газетные полосы,
Несчастные лица, беседы и речи...
Лучше уж так, чем быть вечно ждущим.
Покой – лежащим, дорогу – идущим!

АКО ТИ ЈЕ СРЦЕ ЗАДРЕМАЛО

Ако је срце твоје заспало,
Ако тражи оно одмор,
Сети се српске деце са Косова,
немо погледај кроз прозор,
Сети се црква које су зликовци срушили,
светиња са обореним главама,
Сети се Грачанице, Велике Хоче,
молитава промуклим гласовима.
Сети се песме и молитве „Видовдан”,
када Иванин глас чујеш,
„Пркосне песме” као заклетве части
коју пажљиво слушах и не дишеш.
Сети се суза својих и суза туђих,
одраслих, дејјих, глава седих,
Распете вере, икона нагрђених,
остатака српских гробница светих.
И нема те мира, среће, ни покоја,
душевног раја, када је толико патње,
Ти си поново „у седлу”, са оловком, папиром,
и путу нема завршетка ни краја.
Путеви, путеви, балканске стазе,
архиви, радови, научни скупови,
Питања, одговори, новинске странице,
несрећна лица, разговори и говори...
Боље је и тако, него вечно чекати.
Покоја онима који леже,
Срећа онима који иду!

„ОНА ЈЕ ВЕЛИКА ЛИЧНОСТ ПО СВИМ КРИТЕРИЈУМИМА”

Поменути генерал-пуковник Леонид Григорјевич Ивашов са дивљењем говори о Јелени Гусковој: „Захваљујући чланцима и научним радовима презиме Гускова ми је било познато још од почетка деведесетих, а лично сам је упознао 1996. године, када сам постао начелник Главне управе за међународну војну сарадњу Министарства одбране Русије, где сам између осталог био задужен и за Балкан. Јелену Јурјевну су ми препоручили као консултанта за Југославију.” Према његовим речима, при првом сусрету на пријему у Амбасади СР Југославије у Москви са Јеленом Гусковым је одмах успостављен контакт и испоставило се да су обоје сагласни у проценама стања у региону. „Схватио сам”, рекао је, „да не познајем ситуацију на Бал-

Јелена Гускова, Балкански путеви и сумануто беспуће, Београд 2013.

Јелена Гускова, Косово и Метохија: рат и услови мира, Косовска Митровица 2014.

Е. ю. Гуськова, Агресија НАТО против Југославије у 1999. години и процес мирног уређивања, Москва 2013.

кану ни изблиза тако добро као Јелена Јурјевна. Од тада сам јој се редовно обраћао за помоћ и објашњења, а посебно често 1998. и 1999. године, када су се на Југославију обрушиле земље НАТО-а. Нисам сигуран где је она у тим тешким годинама проводила више времена – у Москви или у Београду, под бомбама. У то време је била саветник и руководству Србије и нашем Министарству одбране. Када је било потребно разрадити политички став – Гускова је била незаменљива.”

„После завршетка НАТО агресије, сретали смо се на разним конференцијама, где је Јелена темељито и аргументовано представљала словенски свет. Било је немогуће не дивити јој се. Научни радови Гускове, њени извештаји – то није само изношење чињеница, већ убедљиви доказ геополитичке идеје о посебности словенског света, објашњење разлога због којих Запад врши геноцид над Србима, посебно на Косову. Ја бих препоручио многим мушкарцима-политичарима да уче шта је то политичка храброст од ове изузетне жене”, истакао је Леонид Ивашов. По његовом мишљењу, Јелена Гускова је један од највећих заштитника српских интереса, „велика личност по свим критеријумима – научним, грађанским и човечанским”.

Истомишљеник Јелене Гускове је и Константин Затулин, посланик Државне думе РФ, који последње две деценије заједно са њом доследно брани српске националне интересе. Управо се он 1994. године, када је у Босни отпочео оружани сукоб између Републике Српске и хрватско-муслиманске федерације, као члан руске парламентарне делегације састајао са свим сукобљеним странама. „Тамо, на једној од балканских стаза срели смо се

Јелена Гускова,
прив. вл.

и спријатељили Јелена и ја. Она је тада била у униформи мировне мисије Уједињених нација”, присећа се.

„Често смо се сретали Јелена Гускова и ја на путовањима по Косову, у Београду, у Црној Гори. Зближила нас је жеља да лично учествујемо и да тако покушамо да надоместимо неактивност руске политике у бившој Југославији током деведесетих”, рекао је потом Константин Затулин. По његовим речима, Јелена Гускова је у то време имала важну улогу: да пред руководство Русије износи ставове политичара, јавних личности и науч-

Јелена Гускова,
прив. вл.

ника који су саосећали са српским народом. Као један од највећих ауторитета Института за славистику у Руској академији наука најважнију заслугу стекла је изузетним научноистраживачким и друштвено корисним радом, будући да није делила та два саставна дела своје делатности. Јер, она није отуђени теоретичар него личност са јасном грађанском, у позитивном смислу пристрасном позицијом. Поједини високи званичници, „патриоте по потреби”, прилагођавали су своју позицију према бившој Југославији политичким приликама. Насупрот таквима, Јелена Гускова се увек држала својих принципа и увек је била спремна на ризик, борећи се за историјску правду. Иза очигледне њене доброте и простодушности увек се скривала особа снажна духом, веома способна и искусна, веран пријатељ и непомирљива када је у питању издаја. Славенко Терзић, изванредни и опуномоћени амбасадор Републике Србије у Русији, академик САНУ, такође је са задовољством говорио о дугогодишњем познанству са својом колегиницом Јеленом Гусковом. Као вишегодишњи директор Историјског института у Београду, већ ју је тада добро упознао.

„Ми се познајемо од почетка деведесетих”, рекао је, „што је скоро тридесет година. Интересовања у научној сфери су нам се поклапала. Историјски институт у Београду је својевремено организовао осам међународних конференција 'Сусрет цивилизација на Балкану' на којима је са својим извештајима учествовала и Јелена Гускова. Она је прикупила много драгоцене грађе о разлозима распада бивше Југославије. Не само ја, већ и многи академици САНУ и српски научници сматрају да госпођа Гускова спада у водеће светске стручњаке по питању балканске кризе. Веома је важно напоменути да је она увек спремна да до краја, аргументовано и уз непобитне доказе, брани своју позицију.”

Према његовим речима, као искрени пријатељ свесрдно му је помагала док је радио у московским архивама.

„У незаборавном сећању ми је остао и дан одмора који сам провео ван града код породице Гусков у великој дрвеној кући изграђеној у старом руском стилу”, додао је. „Посебно ми се допао засебан омањи објект – библиотека као посебна кућа на спрат, где Јелена ради и где је нико не прекида. Уживао сам том приликом у изузетно срдачном гостопримству! Рекао бих да Јелена обједињује у себи најбоље особине словенске жене – доброту и марљивост.”

Као професор, Јелена Гускова је током дугог низа година бављења балканистиком образовала велики број студената и следбеника. Ирина Рудњева, кандидат историјских наука, испричала је како је уживала слушајући њена предавања на Историјском факултету Московског државног универзитета: „Био је то веома занимљив стручни курс током којег се неколико студената буквално 'заразило' темом савремене балканске кризе. Тада сам замолила Јелену Јуријевну да буде мој ментор у припреми дипломског рада, а касније – дисертације.” Према речима Ирине Рудњеве, посебно ју је одушевљавало то што Јелена Гускова бескрајно воли оно чиме се бави, као и њена несебичност, посвећеност раду и доследност у ставовима. „Поред невероватног броја обавеза, Јелена Јуријевна не одбија да учествује у телевизијским дебатама и емисијама на радију [...] Њен став је следећи: 'Ако ми не изнесемо истину, у програму ће се чути мишљења некомпетентних'.”

У једном од чланака истакла је и неколико незаборавних успомена, слика, утисака и најличнијих руководећих мерила:

„Кризне године на просторима бивше Југославије, распад, рат – то је нешто што никако нисам могла да предвидим и што ћу увек памтити. Од свега што сам видела, за мене су најболније слике из Вуковара. Када сам тамо поново дошла 1994, народ ме је пред Информативним центром дочекао са вотком и хлебом. Један сликар поклонио ми је своје платно које чувам: 'Голуб над градом који гори'. Памтим Плитвице и самоуког мештанина који је слагао дашчицу по дашчицу како би сам обновио мостиће који су срушени у рату. Памтим стотине судбина, српске избеглице и сву неправду која је учињена. И желим да се ништа од тога не преда заборау, већ да вечно остане у сећању људи како се сличне трагедије не би поновиле. Зато размишљам о новим књигама; оне све памте, боље него људи...”